

Piyasa ve Siyasal Özgürlük*

John Marangos**

Uygar toplumlar tarihi, özgürlüğü geliştirme yolundaki sonsuz bir çabadır. Özgürlük bir bütün olarak görülmelidir ve onu yaşamın bir açısından azaltan herhangi bir şey olasılıkla diğer açılarından da azaltacaktır.

Özgür insanlar kararlarını kendi bağımsız düşünceleri ile verirler ve kendi görüşlerini piyasada karşılıklı ilişkiler aracılığı ile ortaya koyarlar. Bu nedenle özgür insan kendi özgür tercihleri üzerinde başkaları tarafından zor kullanımını reddeder. Diğer insanlara eşitleri olarak davranır ve böylelikle gönüllü muameleler için etkileşim sınırlanır. Piyasa ekonomik özgürlüğün ifadesidir. İktidarın piyasa üzerinde herhangi bir takdir yetkisi biçiminin yokluğunda piyasa, içerisinde bireylerin kendi ekonomik amaçlarını elde etmeleri için birbirlerini etkiledikleri kurumsal bir süreçtir.

Ekonomik ve politik süreçler birbirleriyle ilişkilidir: Biri diğerini üretir ve besler. Bu nedenle bir toplumun ekonomik süreci, siyasal süreçle sonuçlanan nihai çıktılar sağlayacaktır. Tekil bir meşru güç olarak devletin bireylere kısıtlamalar empoze etme pozisyonunda ol-

ması bu nedenledir. Özgür bir insan, serbest piyasa ilişkilerinden -ki bu durum iktidarın takdir yetkisinin olmamasıdır- doğan faydalar elde eder ve bununla uyumlu bir siyasal süreç arar. Siyasal özgürlük keyfi güç anlamında baskıdan -hatta hükümet tarafından uygulanan baskıdan bile -özgür olmak demektir.

Tarihsel bağlamda siyasal olarak özgür toplumlar ve piyasa ortak bir orijine, kökene sahiptir. *Kapitalizm ve Özgürlük*'de Milton Friedman "Zamansal ve mekansal olarak siyasal özgürlüğün büyük ölçüde ortaya çıktığı, ama ekonomik aktivitenin genelini organize etmek için serbest piyasadakine benzer kimi uygulamaların görülmediği bir toplum örneği bilmiyorum" demektedir.¹ Piyasanın doğuşu, siyasal özgürlüğün doğuşu ve birey üzerindeki yönetimsel ve dini baskıların zamanla ortadan kalkışı ile ilgilidir.

Bununla birlikte, siyasal özgürlük için bir piyasa sistemi gerekli görülmemekte iken, bu yeterli değildir.² R.E. Lane de aynı düşüncededir: "Tarihsel olarak serbest piyasa, haklar bildirgesinde ve serbest seçimlerde görüldüğü gibi, siyasal sistemin bir koşulu olarak görünmektedir, fakat yeterli olmayan bir koşul."³

Bu görüşe şüpheyle yaklaşmaktayım. Bu görüşün, siyasal özgürlüğe saygının yetersiz

** Monash Üniversitesi (Melbourne, Avustralya),
Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi.

olduğu 1960 ve 1970'ler dünyasının siyasal durumu nedeniyle geliştirildiğine inanmaktayım. Siyasal özgürlüğün baskı altına alınması, geniş ölçüde, önceliklerin mantık yerine iktidara, hukuka dayanmadan hareket eden sorumsuz siyasal güce verildiği otoriter siyasal yapıların, özellikle askeri diktatörlüklerin bir biçimidir. Friedman ve Lane tarafından ileri sürülen bu görüş, artık gerçekte karşılığı bulunmayan talihsiz bir indirgemedir: Doğrusu, kısa dönemde, bir pazar sistemi içerisinde siyasal özgürlük belki sınırlanabilir, fakat uzun dönemde otoriter siyasal süreç piyasa ile birlikte yaşayamaz. Bu durum 1970'lerin sonundaki askeri diktatörlüklerin düşüşü ve siyasal özgürlüğün yeniden kurulmasını teşvik eden otoriter sosyalimin 1980'lerdeki çöküşü ile kanıtlanmıştır.

Özetle, piyasa sürecinin yararlarını seven insanlar otoriter iktidarların gücünü sorgulayacak ve onları aşındıracaktır. Piyasa ilişkileri aracılığı ile özgürlüğün yararlarını gören bireylerin siyasal süreçte özgürlüğe ihtiyaç duymaları muhtemeldir. Piyasa ve siyasal özgürlük birbirleriyle içsel olarak ilişkilidir: Biri diğerini üretir ve besler.

Piyasalar ve Otoriteryanizm

Bu konu açık değildir. Bazı ülkeler seçkin bir sınıfa ayrıcalıklar tanıyan hiyerarşik yapılu bürokratik örgütlenme niteliğindeki siyasal sistemlerini geliştirdiler. Karar vermek için piyasa temel süreç iken, siyasal özgürlük bu seçkin azınlığın amaçlarına hizmet etmek için sınırlandırılmıştır. Bu açıdan siyasal süreç bireysel kontrolün kaybı ile sonuçlanır ve bağımlılığı artırır. Otonomi, girişim ve değişim yerine uyum, itaat ve bağımlılığı teşvik eder. Bireyler kendilerini güçsüz ve çaresiz hisseder. Bu insanlar bir pazar sisteminde, kişisel çıkarlarını düşünen yarışmacı bireylerden daha az etkili performans gösterirler. İlâveten siyasal otoriteler kaynakları baskı ile

dağıtarak piyasanın işleyişini çarpıtırlar. Kaynakların büyük bir kısmını kontrol ederler ve siyasal otoritelerin kararlarının geri kalan kaynaklar üzerindeki etkisi önemlidir - ki bu etki ekonomik kararların bütün spektrumunun (tayfının) etkili kontrolü ile sonuçlanır.⁴

Piyasa-Üretilmiş Muhalefet

Fakat piyasa, siyasal özgürlüğün ortadan kaldırılmasına karşı bir direnç mekanizması sağlayarak önemli bir rol oynar. Piyasa sadece kaynakların optimal dağılımını sağlayan bir süreç olarak değil, bir öğrenme ve kişilik gelişimi olarak da değerlendirilmelidir. Bireyler piyasada özgür ve bağımsız olmayı, kendi inançlarını sürdürülebilmeyi öğrenirler. Özgürlük piyasa tarafından üretilen ve beslenen bir marifettir.⁵ İnsanlar gelişim yıllarında bir kez edindikten sonra, yaşamları boyunca bu kavramları muhafaza ederler.⁶ Eğer piyasa bireysel yönetimi teşvik ederse, bu mekanizma sadece ekonomik ilişkilerle nasıl sınırlandırılabilir ve siyasal sürece, siyasal özgürlüğün oluşumuna nasıl uzatılamaz?

Aralarındaki farklılıklara rağmen piyasalar kişilik gelişimi için önemli niteliklerin elde edilmesi eğilimini arttıran temel özelliklere sahiptir. Lane kişilik gelişimini maksimize etmek için gerekli olan bu nitelikleri şu şekilde belirtir:⁷

Kavrayıcı komplekslik: Bu özellik soyutlamaları anlama, tercih etme, kendini ve diğerlerini yargılayabilme, realiteyi bilinen kavramlara uydurma yerine gerçeği anlayabilmek için kavramları değiştirme ve son olarak özgün bir sonuca ulaşabilmek için çeşitli düşüncelere sahip olabilme kapasitesini gerektirir.

Otonomi: Bu özellik, yaşamın bütün alanlarında özgür ifadeyi ve özgür girişimi teşvik eden bağımsız kalma arzusu ve yeteneğidir. Bu unsur sayesinde bir birey geleneğe ya da otoriteye uymak ya da uymamak için özgür-

dür. Her otorite bir emir kaynağından daha ziyade bir haber kaynağı olarak görülür.

İnsanmerkezlilik: Diğerlerinin düşünceleri ve iddiaları anlaşılır ve tanınır. İnsanmerkezlilik toplumsallaşma, tecrübe, anlama ve uslamama (muhakeme)yi içerir. Bireyler oyunun kurallarını ve onlara uymayı öğrenirler. İnsanmerkezlilik bireyler arası iyi ilişkilerde uyum ve sosyal gerçekliğin sağlanması için bir rehberdir.

Kendisine karşı tavır: Bir kimliğin inşası için kendini bilme, kabul etme ve kendine saygının bir kombinasyonu gereklidir. Bu özelliklerle insanlar içsel çatışmalardan ve değerlerin sarsılmasından kurtulurlar.

Moral Değerlerle Tanımlanma: Bu özellik, geleneğe ve otoriteye sığınmadan ahlâki davranışın ve ahlâki mantıksal düşünmenin sağlanması için gereklidir.

Lane piyasanın ve siyasetin kişilik gelişimi üzerindeki etkilerini tesbit etmeyi amaçlamıştır.⁸ Maalesef Lane'in analizinde bu etki tek yönlüdür: Piyasa ve siyaset kişilik gelişimini etkiler fakat bireyler piyasa ve siyaseti etkilemez.

Fakat Lane'in tersine, sosyal süreçler dönüşümlüdür. Piyasadaki bireyler siyasal sistemi etkileyecek kişilik gelişimi için özellikler elde ederler. Bir piyasa katılımcısı özgürlük üzerine oturan bir siyasete ihtiyaç duyar.

Piyasada insanlar deneme ve yanılma yolu ile becerilerini, kalitelerini ve etkili katılım için davranışlarını geliştirirler. Kendileri için düşünmeye ihtiyaç duyarlar. Başkalarına entelektüel bağımlılıklarını ağır ağır kaybederler. Aileye, köye, topluluğa, etnik gruba ya da toplumsal bir sınıfa bağımlılığı reddederler. Eğitim ve kariyere ilişkin zor, karışık kararlar vermeye ihtiyaç duyarlar. Piyasa, daha sofistike üretimler, verimli markalar ve saldırgan reklamlarla artan oranda komplike olduğu için insanlar önerileri inceleme, araştırma ve ana-

liz etmek gereksinimindedirler. Bu nedenle kompleks bir kavrayış gerektiren zor, karmaşık olasılıklarla karşı karşıyadırlar.

Piyasadakiler, çevrelerinin kendi hareketlerine karşı duyarlı olduklarını gördükleri için, otonomi duygusu piyasa aracılığı ile elde edilir. Bireyler çalışırlar, kazanç elde ederler ve piyasa süreci aracılığı ile mal satın alırlar. Bu onlara kendi kaderlerini kontrol olanağı verir. Bireyler pazar içerisinde, alternatiflere sahip olduklarından, kendilerine bağımlı olmaya muktedir olabilirler. Kendi inançlarını, kanıtlarını takip edebilirler. Ödüller kolektif değil, bireyseldir. Böylelikle piyasadakiler bilirler ki, çabalar ödüllendirilecektir ve yanlış kararlar cezalandırılacak, yanlış karar veren, hatasının sorumluluğuna katlanacak, fakat aynı zamanda doğru kararların sonucundan da mutlu olacaktır. Bu nedenle piyasa, birisinin kendi kaderini kontrol etmek için kendi yeteneğine yönelik inancına, arzusuna ve değerine ve eşsiz bir yol boyunca ilerlemesine katkıda bulunur. Bu durum diğerlerine de bir beğeniyi telkin edecektir.

Ekonomik ilişkiler, her türlü değişimin gönüllü olması ve taraflara karşılıklı yarar sağlaması kuralı altında insanları biraraya getirir. Katılımcılar, bu nedenle birbirlerinin görüşlerini anlama gereksinimi duyarlar. Anlaşmaya sadece piyasadakiler birlikte çalışmaya, konuşmaya, pazarlığa ve uzlaşmaya ihtiyaç duyduklarını farkettilerinde ulaşılabilir. Bu yolla bireyler, piyasada başarı bireyler arası iyi ilişkiler gerektirdiğinden, insan merkezli olurlar.

Pazar sürecindeki katılım kişisel bilgiyi, kendini kabul etmeyi ve kendine saygıyı teşvik eder. Başarılar ve başarısızlıklarla katılımcılar kendi kapasitelerinin farkına varırlar. Bir vesayetle değil, kendi yanlışları vasıtasıyla tecrübe kazanırlar ve kendi analitik, planlı stratejileri aracılığı ile başarıya ulaşırlar. Piyasa amaçların gerçekleştirilmesinde ve prob-

lemlerin çözümünde katılımcıların potansiyellerinin farkında olmalarını geliştirir. Görevini yerine getirme duygusu bir kimsenin mutluluğuna katkıda bulunur.

Erdem Transferi:

Yaşamın bir alanında öğrenilen bir davranışa diğer alanlarında da başvurulabilir. Piyasa süreci aracılığı ile elde edilen nitelikler, örneğin bu niteliklerin kişiliğin bir parçası olması nedeniyle, politikada uygulanabilir. Siyasal yapı bir boşluk içerisinde yer almaz. Üstelik yukarıda tartışılan beş özelliikle donatılan piyasa katılımcıları kendi kişiliklerini koruyan - ki o siyasal özgürlüktür - bir siyasal usüle ihtiyaç duymaktadırlar.

Bu nedenle ekonomik özgürlük ve politik özgürlük içsel olarak ilişkilidir. Biri diğerini üretir ve besler. Kısa dönemde siyasal özgürlük belki piyasa merkezli toplum tarafından sınırlandırılabilirken, ekonomik özgürlüğün meyvelerinden faydalanan bireyler neticede otoriter siyasal süreci sorgulayacak ve aşındıracaktır. Çünkü kendini kontrol etme erdemi piyasa tarafından öğretilir, uygulanır ve harekete geçirilir. Uzun dönemde otoriter-yнизм sebest piyasa ile birlikte yaşayamaz.

* *The Freeman*, June 1999, vol 49, n. 6, pp. 39 - 41.

Bu makale, "Piyasa ve Siyasal Özgürlük". Ed. D. Kartatelis, *21. Yüzyıl için Ticaret ve Ekonomi, Ticaret ve Ekonomi Toplumu Uluslararası Konferansı Raporu*, 18-22 Temmuz 1997, Atina, Yunanistan, Cilt I'den alıntılanmıştır. Yazar John King'e değerli yorumlarından dolayı teşekkür etmek ister.

Notlar

1. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), s. 9.

2. *Ibid.*, s. 10

3. R. E. Lane, "The Dialectics of Freedom in a Market Society", *The Edmond James Lecture*, 16 Nisan 1979, University of Illinois, Urbana-Campaign.

4. F. A. Hayek, *The Road to Serfdom* (London, Ark Edition, 1986 (1944)), s. 45.

5. K. R. Minogue, "Freedom as a Skill" in A. P. Griffiths, ed., *Of Liberty* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), s. 21.

6. R. Inglehart, *The Silent Revolution* (Princeton: Princeton University Press, 1977).

7. R. E. Lane, "Markets and Politics: The Human Product." *British Journal of Political Science*, 1981, s. 5.

8. *Ibid.*, s. 7.

Çeviren: Kudret Bülbül